

Enslige asylbarn og historiens tvetydighet¹

Ketil Eide

Sammendrag

Denne artikkelen aktualiserer hvilke samfunnsmessige og omsorgspolitiske dilemmaer som oppstår i det norske samfunnet når det ankommer barn som er uten sine foreldres nære omsorg og beskyttelse – barn som har en annerledes kulturell og etnisk bakgrunn, og som er flyktninger fra samfunn preget av væpnede konflikter eller annen organisert vold. Artikkelen fokuserer på hvordan samfunnet har oppfattet disse barnas situasjon på ulike tidspunkt og under ulike historiske omstendigheter, og hvilken praksis som har blitt utøvet når det gjelder mottak og omsorg. Den aktuelle historiske perioden er fra 1938 og fram mot år 2000. Utvalget består av fire grupper av flyktningbarn som kom til Norge uten sine foreldre.² Disse fire utvalgene er jødiske barn som ankom 1938–39, ungarske barn som kom i 1956, tibetanske barn som kom i 1964, og enslige mindreårige flyktninger med ulik etnisk bakgrunn som kom i perioden 1989–92.³

---

¹ Denne artikkelen bygger på avhandlingen: *Tvetydige barn. Om barnemigranter i et historisk komparativt perspektiv*. Universitetet i Bergen/IMER (Eide 2005).

² Datamaterialet består av historiske dokumenter og 34 intervjuer med representanter fra de fire utvalgene, i tillegg til 19 intervjuer av hjelpere og beslutningstakere. Intervjuene er foretatt i perioden 1999–2002. De ulike utvalgene er ikke kronologisk framstilt i denne artikkelen, og de er også ulikt vektlagt i framstillingen. Dette er bevisst gjort uti fra hvilken tematikk som artikkelen aktualiserer. For mer detaljer om de fire utvalgene og metodisk tilnærming vises til avhandling (Eide 2005).

³ De største gruppene i dette utvalget er fra Iran, Vietnam, Somalia, Etiopia/Eritrea, Sri Lanka (Eide 2000).

Et jødeproblem

Da Nansenhjelpen på slutten av 1930-tallet med Odd Nansen⁴ i spissen søkte om innreisestillatelse for 100 jødiske barn fra Tsjekkoslovakia, var det en negativ holdning til dette spørsmålet både i den politiske ledelsen og embetsverket i Norge. Bakgrunnen for Nansenhjelpens engasjement var de farene som de jødiske barna stod overfor på bakgrunn av nazismens og tyskernes frammarsj i Europa. Dette var et par år før den tyske invasjonen av Norge. Det var Justisdepartementet som tok stilling til søknader om oppholdstillatelse, med justisminister Trygve Lie som øverste sjef. Holdningene til dette spørsmålet var den gangen at barn uten foreldre var den verst tenkelige formen for innvandring og det var en uttalt frykt for at de jødiske barna skulle knytte varige bånd i det norske samfunnet slik at det ville være vanskelig å ”bli kvitt dem” senere.

Slike utsagn om ”å kvitte seg med” enslige asylbarn er ikke mulig å komme med i dagens situasjon. På samme måten vil det i dag heller ikke være akseptabelt å anvende ”rase” i forhold til å forstå hvem de enslige asylbarna er, slik dette var legitimt å gjøre i forhold til de jødiske barna på 1930-tallet.⁵ På 1930-tallet var det en frykt for å få et *jødeproblem* i Norge.⁶ Med et jødeproblem forstod man at dersom det kom mange jøder til Norge, ville de isolere seg fra det norske samfunnet. Denne isoleringen ble i offentlige dokumenter direkte koblet til egenskaper ved den jødiske gruppen, og viste til at slik form for *ghettoisering* kunne skape jødehat og antisemittisme i Norge. Dette måtte for all del unngås, og det ble argumentert for at staten måtte beskytte disse menneskene fra å oppleve dette. Dette var grunnlaget for å avvise de jødiske flyktningbarna som søkte om oppholdstillatelse. En slik argumentasjon ga inntrykk av at nasjonen ville det beste og tok menneskelige hensyn i forhold til barna.

---

⁴ Odd Nansen, sønn av Fridtjof Nansen, var leder av Nansenhjelpen. Nansenhjelpen ble konstituert 11. februar 1937 ved en tilstelning på ”Polhøgda”, Fridtjof Nansens hjem på Lysaker (Mendelsohn 1987). Navnet på organisasjonen indikerer også formålet med arbeidet: *Nansenhjelp for statsrettsløse*. Sentral personer i organisasjonen, ved siden av Odd Nansen, var leder av barneaksjonen Sigrid Helliessen Lund.

⁵ Selv om det også ble anvendt *kulturelle* forklaringer på hvem jødene var (jf. Meyer 2001), var det på 1930-tallet også mulig å anvende begreper som *ariske flyktninger* (jf. Riksarkivet, Justisdepartementet – Politikontor). Dette innebærer en kategorisering gjennom å anvende rasebegrepet, der det også finnes en gruppe *ikke-ariske* flyktninger i Norge.

⁶ Jf. Riksarkivet, Justisdepartementet – Politikontor.

Tvetydige barn

De enslige flyktningbarna framstår i den historiske analysen som tvetydige. Det tvetydige kommer til uttrykk gjennom hvordan ulike politiske interesser, på områder som integrasjon og innvandring, står i motsetning til hensynet til barnets beste. Likeledes kommer det fram motsetninger i samfunnets og omsorgsapparatets holdninger til hvem disse barna er og hva de representerer av utfordringer, og hvordan det skal tas kulturelle hensyn når det gjelder omsorg og oppvekst. Et sentralt dilemma i forhold til alle de fire utvalgene av alenebarn er hvordan Norge skal opptre som en demokratisk og humanistisk stat som tar hensyn til det medmenneskelige aspektet ved disse barnas situasjon og samtidig opprettholde en restriktiv flyktning- og innvandringspolitikk. Hvordan myndighetene håndterer dette dilemmaet har betydning både for den praktiske politikken og hvordan omsorgsarbeidet utøves overfor det enkelte barnet.

Holdninger til enslige mindreårige flyktninger som kommer til Norge etter at de jødiske barna kom, er preget av de samme dilemmaene og konfliktene som oppstod på 1930-tallet. Dette gjelder også i forhold til de ungarske og tibetanske barna, likeledes i forhold til de enslige asylbarna som kommer på 1990-tallet. Det som historisk sett har endret seg er hvordan barna omtales og hvordan det skapes andre fortellinger om hvem disse barna er og hvorfor de kommer til Norge. Det er fortsatt fokus på hvilke konsekvenser det har for det norske samfunnet at flyktninger kommer, på samme måten som da jødene kom, enten dette gjelder enslige asylbarn eller andre grupper av asylsøkere og flyktninger mer generelt. Det innebærer at både integrasjonspolitik og omsorgspraksis overfor de enslige mindreårige ikke nødvendigvis endrer karakter opp gjennom historien, men at den nåtidige praksis kan framstå som om praksisen er endret radikalt i en positiv retning. Dette kan knyttes til det Foucault (1972, 1977) påpeker som diskursiv⁷ praksis og hvordan han beskriver den historiske utviklingen av

---

⁷ Det er mange måter å definere hva som menes med diskurs og en diskursiv praksis. I denne artikkelen anvendes begrepet diskurs tett opp til Foucault (1972) sin forståelse. Han påpeker bl.a. at diskurser er mer enn selve språket og tegnene, og at diskurser skaper systematiske praksiser som former de objektene som er i fokus. Dette innebærer at diskurser skaper subjektposisjoner. Neumann (2001) omtaler noe av det samme i sin framstilling av hva diskurser er, gjennom å framheve diskursens materialitet på denne måten: "En diskurs er et system for frambringelse av et sett utsagn og praksiser som, ved å innskrive seg i institusjoner og framstå som mer eller mindre normale, er virkelighetskonstituerende for sine bærere og har en viss grad av regularitet i et sett sosiale relasjoner." (Neumann 2001: 18).

straffemetodene i Frankrike.⁸ Der utviklingen kan se ut til å gå i en positiv retning, men der straffemetodene ifølge Foucault allikevel ikke nødvendigvis blir mer humane men bare annerledes og mer akseptable i samtiden. Dette gjelder også hvordan det norske samfunnet forholder seg til de enslige asylbarna, der det i dag ikke er mulig å ta rasemessige hensyn, slik det ble gjort overfor de jødiske barna, men i større grad fokuseres på kulturelle forskjeller. Likeledes som det heller ikke er legitimt å uttale seg om samfunnsøkonomiske forhold knyttet til ankomsten av en sårbar gruppe som enslige asylbarn. I stedet fokuseres det på hvilke motiver det enkelte barnet har for å søke asyl i Norge.

En gjeldende omsorgspraksis og integrasjonspolitik kan forstås med bakgrunn i de *subjektposisjoner* som skapes i en diskurs om alenebarna, der diskursen i seg selv legitimerer den historiske praksis som til enhver tid utøves. Med subjektposisjoner menes at det i en pågående diskurs skapes posisjoner som tildeles gjennom fortellinger om hvem disse barna er. Diskursen skaper dominerende subjektposisjoner (Foucault 1972) som oppnår status som gyldig og "sann" kunnskap og som dermed også skaper den entydige praksis som utøves. Slike subjektposisjoner skapes ikke nødvendigvis gjennom hensyn til det enkelte barnet, men kan i stedet støtte opp om en bestemt økonomisk politikk og byråkratiske spilleregler eller ta innvandringspolitiske hensyn. Det er dette Foucault (1972) omtaler som diskursive formasjoner og som Neumann (2001) påpeker er diskursens materialitet. Uttalelser og begreper som anvendes om alenebarna anvender gjerne en språkbruk som kan assosieres til omsorg og beskyttelse. Norske myndigheter kan gjennom å delta i en omsorgsdiskurs vise forståelse for asylbarnas sårbare situasjon. Noe som kan knyttes til både det å vise solidaritet og ta menneskelige hensyn til disse barna. Det å anvende en omsorgsdiskurs når det forekommer uttalelser om alenebarna, skjuler andre dominerende diskursive praksiser og maktrelasjoner i dette feltet. Det er disse skjulte maktfaktorene som påpekes i denne artikkelen.

De historiske diskursene om alenebarna skaper også subjektposisjoner i forhold til hvem "vi" er og hvem "de andre" er. Dette kommer i særlig grad til uttrykk når det gjelder omgivelsenes, det være seg både norske myndigheters, de frivillige organisasjonenes og barnas omsorgspersoners, syn på hvem barna var og de paternalistiske holdningene til hvordan ale-

---

⁸ Jf. også Schaanings (2000) avhandling om Foucault og omtalen av transformerende konvertering som i denne sammenhengen kan knyttes til reproduksjoner av oss/de andre og av ulikhet/eksklusjon.

nebarna skulle tilnærme seg det norske samfunnet. Den gjeldende integrasjonspolitikken i de fire utvalgene har i stor grad, bortsett fra i det ungarske utvalget, fokusert på hvilken måte asylbarna er annerledes enn "oss". Denne forskjellspolitikken kommer til uttrykk gjennom rasemessige forskjeller slik det er påpekt i forhold til de jødiske barna. På samme måten som det skapes forestillinger om hvordan tibetanerne, og også alenebarna som ankommer på 1990-tallet, er mer preget av religion og sine tradisjoner enn det "vi" er, og at "de" både samfunnsmessig og kulturelt har en mer tradisjonell eller annerledes bakgrunn enn det "vi" har. Et slikt fokus på forskjeller, dette kan også omtales som en form for kulturalisering, får betydning for den praksis som utøves overfor barna. Dette kommer til uttrykk gjennom entydiggjørende og dominerende diskurser om hvilken praktisk betydning den kulturelle og etniske tilknytningen skal ha i forhold til oppdragelse, fritid, omsorg og utdanning.

Historien om de jødiske barna

De jødiske barna som kom til Norge i 1938 og 1939 var enten fra Østerrike eller Tsjekkoslovakia. Nansenhjelpen fikk gjennom barneaksjonen innreisettillatelse for et visst antall barn. I oktober 1939 ble 37 jødiske barn hentet fra Tsjekkoslovakia og til Norge. I tillegg var det noen jødiske barn som tidligere var kommet fra Østerrike.⁹ Dette var barn som sommeren 1938 var kommet på et sommerleiropphold arrangert av Det Mosaiske Trossamfund i Oslo. På grunn av at situasjonen for jødene i Østerrike forverret seg, fikk alle disse barna mulighet for videre opphold i Norge. Ikke alle foreldrene ønsket at barna skulle forbli i Norge. Av de 20 barna som først kom, ble 13 igjen. Det var den jødiske menigheten i Oslo som tok seg av disse barna, og det ble etablert et jødisk barnehjem som skulle ta seg av den daglige omsorgen. Av de tsjekkiske barna var det også flere som reiste tilbake da tyskerne invaderte Norge. Mange av foreldrene mente at barna like så godt kunne være i Tsjekkoslovakia som i Norge. Det er uvisst hvilken skjebne mange av barna fikk, både de som dro tilbake til Tsjekkoslovakia og til Østerrike, og likeledes de som ble i Norge og som ikke bodde i barnehjemmet som ble etablert i Oslo.

---

⁹ Det er flere litterære kilder som omtaler Wienerbarna, slik som Mendelsohn (1987), Lund (1981), Waal (1991) og Nøkleby & Hjeltnes (2000).

Innvandringspolitiske hensyn står sentralt i behandlingen av de jødiske alenebarna som ble søkt til Norge fra Tsjekkoslovakia i 1938. I et skriv i anledning disse barnas innreiseseknad skriver en sentral embetsmann at barneimmigrasjon er "den uheldigst tenkelige form for immigrasjon". Grunnen til at barneinnvandring var den verste formen for innvandring, var den høye risikoen for at barna ikke ville kunne reise videre til andre land. Barna ville dermed kunne bli en byrde for det norske samfunnet. Det er rimelig grunn til å anta at det var den økonomiske byrden som det her ble henvist til (Skjøsberg 1981 og Bråthen 1999). I samme notat sies at: "skal Norge ikke bent ut svare nei, hvilket kanskje er vanskelig for tiden ...". Dette viser at også utenrikspolitiske hensyn ble tatt når den praktiske flyktningpolitikken skulle iverksettes. Hensynet til andre lands flyktningpolitikk var med å styre hvilken linje Norge skulle legge seg på. Fra en orientering som er bestilt av statsråden i Justisdepartementet, beskriver en av embetsmennene i Justisdepartementet hvilken flyktningpolitikk som bør gjelde.¹⁰ Notatet avslutter med følgende:

... vår stilling til flyktningsakene er kort og godt å jenke vår lovgivning så godt gjørlig til problemer som oppstår. Vi er intet immigrasjonsland. Vår politikk er i prinsippet også overfor flyktninger å stenge grensene. Slapper vi på det, har vi en hærske over oss. Men vi må bidra vår del ut fra humanitære og politiske grunner som demokratisk stat til løsning av dette store problem. Vi må derfor motta et antall som står i rimelig forhold til hva våre naboland tar imot ...

Den historiske konteksten er her jødernes vanskelige situasjon i Europa, og de enkelte lands frykt for å bli overstrømmet av flyktninger.¹¹ I disse uttalelsene fra Justisdepartementet tas det utenrikspolitiske hensyn. Det innebærer å sitte på gjerdet og vente på hva de andre landene gjør. Det innebærer at det enkelte lands flyktningpolitikk påvirkes av hvordan tilstrømmingen av flyktninger blir i andre land. Det vil kunne medføre at ingen land tør å ha en liberal asylopolitikk og åpne grensene for en ny flyktninggruppe før de andre landene gjør det samme.

---

¹⁰ Jf. Riksarkivet, Justisdepartementet – Politikontor.

¹¹ Det var på 1930-tallet flere millioner jøder på flukt i Europa (Johansen 1984, Lorenz 1999, Meyer 2001).

Frykten for barnas tilknytning

Myndighetenes holdninger til de jødiske barna innebar en frykt for at de skulle være til bryderi for det norske samfunnet gjennom at det ikke ville være mulig å "bli kvitt dem" etter krigen. Bakgrunnen var at de jødiske barna, etter myndighetens syn, ville knytte varige relasjoner etter kort tid i Norge. Dette var en viktig grunn for å avvise deres søknad om opphold. Dette kan illustreres gjennom ekspedisjonssjef Platou i Justisdepartementet og hans uttalelser gjennom håndskrevne notater i et skriv om Nansenhjelpens barneaksjonen.¹²

I likhet med alle som i sin statsstillings medfør har hatt med dette spørsmålet å gjøre stiller jeg meg meget kjølig overfor oppholdstillatelse til jødiske barn ... Avgjørende for meg til å stille meg slik til barne-planene er selvsagt at chansen for å brenne inne med barna er overveldende stor. Selvom vi betinget oss barnehjem-systemet ville vel disse barna etterhvert knytte slike forbindelser i Norge, at vi ikke blir kvitt dem ...

For de barna som fikk oppholdstillatelse ble det stilt visse betingelser for utvelgelsen og for hvordan oppholdet i Norge skulle organiseres. Deres foreldre måtte enten allerede være emigrert eller være i ferd med å emigrere slik at det ville være mulig å "ettersende" barna til det landet hvor disse oppholdt seg.¹³ Foreldreløse barn ville ikke få innreisstillatelse med mindre de var adoptert. Nansenhjelpen som skulle stå ansvarlig for dette arbeidet, både når det gjaldt økonomi og omsorg, måtte så langt dette var mulig forplikte seg på å sende barna videre til et annet land innen tre år. Slik sett var de jødiske barnas oppholdstillatelse bare midlertidig. I tillegg ble det anbefalt at barna ble anbrakt i barnehjem framfor i pleiehjem. Dette ble igjen begrunnet med tilknytningen til Norge, som ville bli sterkere i private hjem enn i en institusjon.

Det var i 1939 et utstrakt samarbeid mellom de nordiske landene når det gjaldt hvilken politikk landene skulle ha til de jødiske barneflyktningene. Skepsisen overfor denne typen innvandring og argumentene for en restriktiv politikk går igjen i referater fra nordiske konferanser og samtaler mellom norske, svenske og danske embetsmenn. Det er mellom annet refe-

¹² Jf. Riksarkivet, Justisdepartementet – Politikontor.

¹³ Jf. Riksarkivet, Justisdepartementet – Politikontor.

rert til en konferanse i Stockholm 10.–12. desember 1938¹⁴ der det påpekes at de svenske myndighetene har et meget nært samarbeid med det svenske arbeiderpartis flyktningkomité i disse sakene. Representanten for de norske myndighetene som er til stede på denne konferansen, sier at den drivende kraften i dette arbeidet er sekretær Axel Granat i den svenske landsorganisasjonen. Det ble arrangert en privat mottagelse med det for øye ”å pumpe ut av ham” opplysninger som var interessante for norske myndigheter. Fra samtalen står det i referatet:

... de stod tvilende overfor mulighetene av å få barna ut igjen, med mindre det gjaldt foreldre som var emigrert og kommet i levedige forhold. Tar man foreldreløse, må man regne med adopsjon. Setter man barna i private hjem, får man vanskelighetene med pleieforeldrene, når barna skal reise og de faktisk er blitt ”adoptivbarn”. Det beste forsåvidt er barnehjem, når man bare kan være sikker på videre emigrasjon. Granat regnet med at man ville brenne inne med en meget høy prosent ... (ibid.).

En måte å bruke disse argumentene på var å henvise til et annet nordisk lands erfaringer når det skulle argumenteres for en restriktiv politikk overfor barneflyktningene. I en konferanse hos Justisministeren 21. november 1938 om de tsjekkoslaviske flyktningene henviser justisminister Trygve Lie til dårlige erfaringer fra Danmark.¹⁵ I samme møte, der også Nansenhjelpens leder Odd Nansen er til stede, påpeker også Trygve Lie at: ”barn uten foreldre er meget verre enn barn med foreldre”. Hva de dårlige erfaringene fra Danmark består i, er ikke spesifisert. Når jeg går til danske kilder for å undersøke hva disse erfaringene består i finnes de samme argumentene som tidligere er nevnt her, men da som påpekninger av hvilke problemer som *kan* skje dersom danske myndigheter innvilger søknaden fra de danske kvinneorganisasjonene som har engasjert seg i dette arbeidet. (Rünitz 2000: 136–40) Det er ikke noe som tyder på at dette er faktiske erfaringer de danske myndigheter henviser til, men i stedet antakelser om barnas tilknytning til Danmark, foreldre som potensielle ”Emigrantaspiranter”, og frykten for det som omtales som et ”spirende jødeproblem”.

¹⁴ Jf. Riksarkivet, Justisdepartementet – Politikontor.

¹⁵ Jf. Riksarkivet, Justisdepartementet – Politikontor.

Sosial integrasjon og fluktmotiver

Frykten for barnas tilknytning og hvilke konsekvenser det har for det norske samfunnet at mange jødiske flyktninger bosetter seg permanent kan knyttes til det vi i dag omtaler som integrasjonsspørsmål. Dette er spørsmål som er et av de mest aktuelle temaer på den politiske dagsorden, ikke bare i Norge men over hele den vestlige verden. Integrasjonspolitikken er samtidig sterkt knyttet til hvilken grensepolitikk et land til enhver tid fører. Da jødene på 1930-tallet søkte om innreise til Norge, var det en assimileringsspolitikk som var gjeldende (Sørensen 1997, Kjeldstadli 2003). Norge var relativ ny som nasjon og det var derfor viktig å bygge opp en nasjonal identitet. Konsekvensen var et samfunn som var preget av en nasjonalisme (Gellner 1983, Anderson 1991) som i liten grad hadde rom for å inkludere annerledeshet slik de jødiske barna representerte. Myndighetene avviste de fleste innreiseseøknadene, det vil si utøvde en grensepolitikk hvor det var avgjørende å unngå det jeg tidligere i denne artikkelen har omtalt som å skape et jødeproblem eller et integrasjonsproblem.

Denne koblingen mellom spørsmål omkring sosial integrasjon av *de andre* og hvilken grensepolitikk som utøves, gjenskapes også i den innvandringspolitikken som utøves overfor de andre utvalgene av enslige asylbarna. Argumentene er annerledes, men innholdet er gjenkjennelig gjennom at det fortsatt er flyktningbarna som skal beskyttes, mens det egentlig er en restriktiv grensepolitikk som er det underliggende tema. Dette kan illustreres fra de enslige flyktningbarna som ankom på begynnelsen av 1990-tallet. Det er på dette tidspunktet ikke *den norske mentaliteten* og det å skape et integrasjonsproblem som er argumentet, men spørsmål omkring hvilke motiver det enkelte barnet har for å søke asyl i Norge og hvordan barna flykter fra hjemlandet.

Det økende antallet av enslige mindreårige flyktninger som kom til Norge utover 1990-tallet og også de senere årene, har skapt tvil hos norske myndigheter når det gjelder fluktmotiver. I tillegg sammenligner norske myndigheter seg med andre vestlige land som ikke mottar like store grupper av disse barna. I en handlingsplan fra 1989¹⁶ blir det fastslått at enslige mindreårige asylsøkere blir underlagt vanlig asylvurdering. Det blir imidlertid presisert at barna ikke blir sendt hjem når de er uten foreldre eller omsorgspersoner i hjemlandet, selv om de ikke kan frykte forfølgelse.

---

¹⁶ KAD (1989): *Plan for mottak av mindreårige asylsøkere uten foreldre eller andre med foreldres ansvar i Norge*. Handlingsplanen er datert 06.07.89.

Denne holdningen fra norske myndigheter er gjeldende også i dagens politikk. Det kommer til uttrykk mellom annet i en håndbok fra Barne- og familiedepartementet der det påpekes at dersom man ikke klarer å oppspore omsorgspersonene vil den mindreårige i praksis få oppholdstillatelse i Norge.¹⁷ Denne bestemmelsen innebærer at enslige mindreårige asylsøkere i dag til dels har en lavere terskel enn andre asylsøkere for å få opphold i Norge.¹⁸ Det er grunn til å anta at myndighetene frykter effekten av en slik asylpolitikk. Dette kommer til uttrykk både gjennom de forestillinger som skapes om denne gruppen barn, slik som gjennom historier om *ankerbarna* (Fisknes 1994, KAD 2000/2001, Eide 2000, Engebrigtsen 2002) og bruk av bestemmelsen om barnets beste som legitimeringsgrunn for en restriktiv politikk (Engebrigtsen 2002). Kontrolltiltak som settes i verk for å avdekke forsøk på å oppgi feil identitet er også en praksis som innføres med bakgrunn i det relativt høye antallet alenebarn som kommer til Norge og bekymringer for effekten av en mer *liberal* asylpolitikk overfor denne gruppen.¹⁹

Fortellinger om ankerbarn²⁰ er en måte å kategorisere hvem de enslige flyktningbarna er. Det er en beskrivelse av barn som blir sendt ut i verden som et anker for foreldre og andre i familien slik at disse kan bli gjenforent når barnet får opphold i et vestlig land. Denne beskrivelsen av de mindreårige får konsekvenser for myndighetenes politikk når det gjelder søknader om familiegjeforening for denne gruppen. Myndighetenes offisielle begrunnelse for en slik politikk er at man vil beskytte barn fra å bli sendt hjemmefra med en hensikt som er beskrevet ovenfor (Fisknes 1994, KAD 1995). Beskyttelse er dermed igjen, slik det også var i forhold til de jødiske barna, et viktig argument for å føre en restriktiv grensepolitikk overfor denne gruppen av flyktninger.

---

¹⁷ Jf. Barne- og familiedepartementets Håndbok for kommunene om arbeid med enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger fra 2001. Denne politikken stadfestes også i St.meld. nr. 17 (2000-2001) *Asyl- og flyktningpolitikken i Norge*.

¹⁸ Dette uttrykkes eksplisitt i St.meld. nr. 17 (2000-2001) der det står at: "Eit inntrykk av at det er lettare for einslege mindreårige å få opphaldsløyve og familiesameining, enn det er for andre, kan vere viktige faktorer i denne sammenhengen" (KRD 2000: 99).

¹⁹ Alderstesting og DNA-analyser er eksempler på slike tiltak.

²⁰ For nærmere drøfting av ankerbarna og familiegjeforening se Fisknes (1994), Hushagen (1997), Eide (2000), Engebrigtsen (2002) og St.meld. nr. 17 (KRD 2000).

Kulturalisering av omsorgen

Uttalelser om behovet for beskyttelse av de enslige asylbarna er noe som gjentar seg opp gjennom historien. Dette gjelder også i forhold til omsorgspraksis, ikke bare i forhold til hvilken grensepolitikk som skal utøves slik tidligere påvist angående beskyttelsen mot antisemittisme i det norske samfunnet og beskyttelse mot å bli sendt fra hjemlandet som ankerbarn. Da de tibetanske barna kom til Norge fra India i 1964 skulle de også beskyttes. De skulle holdes isolert og det ble argumentert for at denne segregeringen var nødvendig slik at barnas kulturelle bakgrunn ikke skulle bli påvirket av det norske samfunnet og alt det den norske kulturen representerte gjennom det moderne og komplekse. De tibetanske barna skulle tilbake til flyktningbosettingene i India, der de skulle gjøre en innsats for den tibetanske eksilregjeringen. Det var en frykt for at for mye kontakt med det norske samfunnet ville føre til at barna ikke returnerte til India. Tibetanerhjelpen,²¹ som var den frivillige organisasjonen som sto ansvarlig for dette arbeidet, hadde segregering som uttalt målsetting.²²

Vi mener det er svært viktig at tibetansk ungdom i Norge bevarer sin nasjonale identitet. Vi vil derfor søke å holde dem samlet ved å opprette en egen skole og å sørge for at de står under tilsyn av en eller flere voksne tibetanere som kan sørge for undervisning i hjemlandets språk og religion.

Holdningene til hvor mye de tibetanske barna tålte av kontakt med et vestlig samfunn som det norske, kommer også til uttrykk gjennom uttalelser formannen Lauritz Johnson kommer med:

---

²¹ Tibetanerhjelpen ble opprettet 1964. Lauritz Johnson var formann fra starten og helt til begynnelsen av 1980-tallet. Siste styreprotokoll som er skrevet er fra 9. september 1981. Hovedarbeidet til organisasjonen var fra 1964 til 1968, men i perioden etterpå har det vært gjort en betydelig innsats både for å gi de guttene som dro tilbake til India mer utdanning ved å bistå dem økonomisk, og støtte de som ble i Norge. Både Lauritz Johnson, hans kone Birthe Johnson og Lillen Dahll Vogt har hatt personlig kontakt og korrespondanse med mange av guttene i ettertid. For mer informasjon om organisasjonen vises til min avhandling (Eide 2005) og Riksarkivet, Tibetanerhjelpen.

²² Denne målsettingen er skrevet i forbindelse med selve opprettelsen av Tibetanerhjelpen, jf. Riksarkivet, Tibetanerhjelpen.

Tibetanerne er vant til å leve i flokk. Vi har erfaring for at enslige tibetanere i storbyer som London og København utsettes for farer og fristelser som de vel motstår som qua gruppe, men ikke som ensom tibetaner blant lutter europeere.

Det er to felles trekk ved den integrasjonspolitikken som blir ført overfor de tibetanske guttene og det multietniske 1990-utvalget av enslige flyktningbarn. For det første blir det tatt sterke hensyn til disse barnas kulturelle og etniske bakgrunn, der kulturbevaring er en viktig verdi i det praktiske omsorgsarbeidet. Mens segregeringspolitikken i forhold til tibetanerne er en form for tvang der guttene *skulle* bevare sin kultur og sine tradisjoner, vektlegger integreringspolitikken som er gjeldende for 1990-utvalget en valgfrihet i forhold til tilhørighet og identitet. Denne politikken inneholder også en form for tvang ved at barn med innvandrerbakgrunn skal få trygghet i forhold til egen kultur *før* de kan foreta dette valget. Det tvangsmessige i dette er at det er norske myndigheter som skal sørge for at barna skal få denne formen for tilhørighet i egen kultur før de tar et endelig valg. Et annet felles trekk ved de to utvalgene er frykten for at barnas oppvekst i Norge skal bli påvirket og nærmest *bemittet* av en norsk kultur, og at dette skal føre til rotløshet og skape problemer i deres livssituasjon. For tibetanerne var det særlig bekymring for hva oppholdet i Norge ville bety for den planlagte returen. Antakelser om en slik påvirkning fra det norske samfunnet er en underforstått kunnskap eller fortelling som også er aktuell helt opp til dagens arbeid med enslige mindreårige flyktninger.

Et viktig kunnskapsgrunnlag for arbeidet med enslige mindreårige flyktninger tidlig på 1990-tallet, er regjeringens handlingsplan for denne gruppen barn og unge (KAD 1989).²³ Denne planen rangeres høyt som rettskilde i og med at den er behandlet i Regjeringen, og den anses dermed som et uttrykk for en politisk holdning til en gruppe flyktninger og asylsøkere. Kunnskapsgrunnlaget i denne handlingsplanen kan knyttes til den såkalte *andregenerasjonsdiskursen* som oppstod på slutten av 1970-tallet. Dette var en diskurs med fokus på hvilke problemer det innebærer å vokse opp som *andregenerasjons* innvandrerungdom i Norge.²⁴ Bakgrunnen for fokuset på denne gruppen barn og unge var en økende arbeidsinnvandring som skjedde i begynnelsen på 1970-tallet, og at det utover på 80-tallet kom til en ny generasjon som hadde foreldre med innvandrerbakgrunn.

²³ Jf. også en evalueringsrapport om erfaringer og status for handlingsplanen (KAD 1995).

²⁴ Andregenerasjonsdiskursen påpekes i NOU 1985:29: *Unge innvandrere i Norge*.

I diskursen om andregenerasjons innvandrere kommer det til uttrykk subjektposisjoner som innebærer både identitetskonflikter for den enkelte, og begrensede muligheter i det samfunnet disse barna skal vokse opp i. Frykten var stor for at barna skulle arve foreldrenes lave sosiale status både i arbeidslivet og når det gjaldt utdanningsbakgrunn:

en skjebne som ”en rotløs generasjon mellom to kulturer” uten mulighet til sosial mobilitet (NOU 1985 nr. 29: 20).

Disse uttalelsene legger vekt på den individuelle konflikten. Det er grunn til å anta at frykten for det denne utredningen omtaler som *rotløs ungdom* kunne skape av sosiale konflikter og sosial uorden i det norske samfunn, er like stor eller større enn frykten for hva dette innebærer for den enkeltes selvforståelse og identitet. For å bøte på problemene legges det i den samme utredningen fra 1985 vekt på en integreringspolitikk der disse barna og ungdommene skal få støtte og muligheter til en forankring i det som omtales som *den egne kulturen*. Dette anses som en forutsetning for senere å kunne foreta et reelt valg om tilhørighet (ibid.) Valgfriheten det her er snakk om knyttes til bevaring av den egne kulturen og språket. Det påpekes videre at de voksne innvanderne har valgfrihet når det gjelder graden av opprettholdelse av den egne kulturelle identitet, men at deres barn ikke har en slik frihet til å velge, siden de ikke i samme grad har utviklet et førstespråk og en forankring i egen kultur. Et viktig tiltak for det denne utredningen omtaler som *å bli trygg på sin egen identitet* (ibid.), er å gi disse barna mulighet til først å utvikle et førstespråk. Dermed gis barna, ifølge utrederne, muligheter til å kunne balansere mellom to kulturer:

De overordnede mål for den offentlige innsats i forhold til innvandrerbarn og ungdom bør etter dette være å sørge for at barna sikres samme sosiale rettigheter og muligheter som norske barn og ungdommer, samtidig som de gis reelle forutsetninger for å kjenne tilhørighet og trygghet i forhold til hjemmets språk og kultur og majoritetssamfunnets språk og kultur. Barna skal med andre ord gis mulighet til å bli tospråklige og settes i stand til å balansere mellom to kulturer (NOU 1985 nr. 29: 121).

Målsettinger om at barna skal kunne balansere mellom to kulturer gjøres i denne offentlige utredningen avhengig av en individuell valgfrihet som myndighetenes identitetspolitikk skal sørge for. Med en slik identitetspoli-

tikk oppnås integrasjon gjennom en form for tilhørighet til en *opprinnelig* kultur, der en viss avstand i forhold til majoritetskulturen den første perioden er en forutsetning for å skape tilhørighet i de nye omgivelsene. Dette innebærer en identitetspolitikk som individualiserer barnas erfaringer. Likeledes fører en slik politikk til et skarpt skille mellom *egen* kultur og *andres* kultur. En annen effekt av denne identitetspolitikken er at myndighetene gjennom sine uttalelser utøver en harmoniserende retorikk som skjuler at identitetsforvaltning også innbefatter interessekonflikter, eksklusjon og makt. Myndighetene skjuler ved en slik harmonisering sin egen rolle som produsent av kunnskap og hvilke effekter dette har på barnas oppvekst.

Reproduksjon av ulikhet

De enkelte livshistoriene i undersøkelsen om enslige asylbarn viser en stor spredning når det gjelder de individuelle løsningene på tilhørighet og hvordan barna mestrer tilværelsen under oppveksten i Norge. Det er et stort individuelt mangfold som viser de komplekse prosesser som foregår i hver enkelts livshistorie. Likeledes er det et stort mangfold både innad i og på tvers av de fire utvalgene. Dette er forskjellige livshistorier som informantene forteller om, der mange faktorer spiller inn for den enkeltes identitetsutforming og tilhørighet i det norske samfunnet. På det kollektive planet er det en motsatt prosess. Identitetspolitikken som er gjeldende i de fire historiske kontekstene er entydig. I motsetning til hvordan de individuelle livsløpene framtrer er dette en form for *monoseriepolitikk* (Eide 2005), der det skjer historiske endringer i identitetspolitikken, Den historiske utviklingen går fra en assimileringpolitikk overfor de jødiske og ungarske barna, en segregeringpolitikk i forhold til tibetanerguttene og til en integreringpolitikk overfor de enslige flyktningbarna på 1990-tallet,²⁵ Men disse endringene skjer fra en ensidig forståelse til en annen ensidig forståelse, og uavhengig av det store mangfoldet av individuelle livsløp.

Denne entydiggjøringen som fokuserer på annerledeshet er et påfallende trekk ved historien om alle de fire utvalgene av enslige asylbarn. Dette gjelder både den politikken offentlige myndigheter fører i forhold til

²⁵ Også integreringpolitikken endrer seg utover 1990-tallet. Målet om integrering har blitt fastholdt helt fra 1970-tallet, men det har blitt gitt ulik betydning på ulike tidspunkter. Mens man på 70- og 80-tallet gjerne snakket om integrering som bevaring av kulturell egenart og i motsetning til assimilering, har man på 90- og 00-tallet i stadig større grad omtalt integrering i termer av deltakelse og ansvarliggjøring, som det motsatte av segregering (Hagelund 2003).

alle de fire utvalgene, så vel som de frivillige organisasjonenes politikk overfor de jødiske, ungarske og tibetanske barna. Både når det gjelder tilhørighetsformer og andre forhold ved barnas oppvekst fokuseres det på hvilken måte disse barna er annerledes. Selv ungarerne som i utgangspunktet ble mottatt som helter som var lik oss både kulturelt sett og på bakgrunn av den historiske situasjonen i Ungarn, viste seg å være annerledes. De skulle derfor på mange måter tvinges til å bli norske så fort som mulig, både for å bekrefte likheten med oss og fordi det var til det beste for dem. En slik paternalistisk holdning til ungarerne kommer til uttrykk i hvordan de skulle tilpasse seg det norske samfunnet gjennom det som på 1950-tallet ble omtalt som *normalisering, akklimatisering og nedsliping*.²⁶

Denne entydiggjøringen av hvem de enslige asylbarna er og hva de vil representere av utfordringer i sin samtid, kan forstås på bakgrunn av at innvandring og også de enslige mindreårige flyktningenes ankomst på mange måter representerer en ambivalens eller tvetydighet. Bauman (2004) anvender betegnelser som *order-building* og *design* for å vise hvordan det moderne samfunn har behov for å forenkle kompleksiteten eller det mangfoldet som slike fenomener som ankomsten av enslige flyktingbarn representerer. Behovet for å skape sosial orden er en måte å forstå hvordan identitetspolitikken i de ulike historiske periodene blir til entydigheter i serier, en monoseriepolitikk. Dette er også identitetspolitikens kjerne: å skape orden i stedet for kaos. Det å skape sosial orden gjennom en bestemt politikk har ofte en effekt som innebærer at noe eller noen blir ekskludert og marginalisert. I historiene om de fire utvalgene av enslige asylbarn kommer dette til uttrykk gjennom en eksotisering av barna eller at de er et problem for det samfunnet de skal vokse opp i.²⁷

Avslutning

Mills (2002) hevder at historiske sammenligninger er nødvendige for å forstå betingelsene for de fenomenene vi søker innsikt i. En historisk tilnærming gir muligheter for å studere aktuelle spørsmål under forskjellige forhold, noe som er nødvendig for å stille de riktige spørsmålene og ikke

---

²⁶ Jf. Riksarkivet, Sosialdepartementet Nytt 3. sosialkontor og Balog (1996).

²⁷ Her vises til avhandlingen (Eide 2005) hvor det påpekes en utvikling fra en eksotisering av de jødiske, ungarske og tibetanske barn og til en patologisering av barna som kom på 1990-tallet.

minst om det skal finnes løsninger på de utfordringene som eksisterer. Et historisk perspektiv, slik det er brukt i denne artikkelen, er nyttig for å forstå hvilke utfordringer ankomsten av enslige mindreårige flyktninger til enhver tid er for et samfunn. Det er kompliserte prosesser som blir satt i gang gjennom innvandrings- og integrasjonspolitikken, som igjen har betydning både for hvordan omsorgspraksis overfor denne gruppen barn og unge blir utøvd og den selvforståelsen det enkelte barnet utvikler under oppveksten i Norge.

På hvilken måte har historien om de enslige asylbarna noe å fortelle oss i dag? Det er flere ting. For det første er det viktig å stoppe opp og reflektere over kompleksiteten på dette feltet. Det betyr at de som skal iverksette tiltak overfor denne gruppen barn og unge må ha minst to tanker i hodet samtidig. Et eksempel på dette er at de enslige asylbarna både skal behandles som alle andre barn i Norge på deres alder, samtidig som de ikke skal det. Dilemmaet mellom å anerkjenne likeverdigheten og samtidig ta hensyn til deres særegenhet, som det er å komme alene til et nytt land og ny kultur, er et av de sentrale dilemmaer i arbeidet med enslige asylsøkere.²⁸ Historien om de enslige asylbarna bekrefter dessuten det som kan omtales som *det multikulturelle paradoks*.²⁹ Dette paradokset innebærer at når det norske samfunnet i forhold til de fire utvalgene av flyktningbarn i ulik grad vektlegger en likhetsdimensjon og en forskjellsdimensjon opp gjennom historien, er det en tendens til at et fokus på likhet overskygger hensynet til å anerkjenne det særegne og det unike ved barna. På samme måte er det også en tendens til at et fokus på forskjeller overskygger det likeverdige og de individuelle rettighetene disse barna har.

Det multikulturelle paradokset kan knyttes til det jeg i denne artikkelen har omtalt som entydiggjøring. Entydiggjøring innebærer sosial orden, dominans og makt til å definere hvordan de enslige asylbarna til enhver tid skal forstås og hvilken praksis som skal gjelde, men det innebærer også engasjement og solidariske holdninger gjennom kollektiv oppslutning om de utfordringer som eksisterer. Slik medfører entydiggjøring at arbeidet med disse barna oppleves som håndterbart og meningsfylt. Likevel er det helt avgjørende at det samtidig pekes på det motsetningsfylte og de mange dilemmaene som finnes i dette arbeidet, slik jeg har vist til i denne artikkelen. Slik sett er det nødvendig både å påpeke interessekonflikter og makt i

---

²⁸ Jf. Taylor (1994) og Honneth (1995) når det gjelder dette dilemmaet som disse to filosofene knytter til teorier om anerkjennelse.

²⁹ Jf. Ålund & Schierup (1991).

dette arbeidet, samtidig som det også er nødvendig med felles forståelser for det omsorgsarbeidet som skal gjøres og den politikken som skal gjennomføres.

Litteratur

- Anderson, B. 1991. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.
- Balog, K.L. 1996. *Fra paprika til fiskeboller. Ungarnaksjonen 1956–1959*. Delta Internasjonalt KFUK-KFUM.
- Barne- og familiedepartementet. BFD. 2000–2001. *Håndbok for kommunene om arbeid med enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger*
- Bauman, Z. 2004. *Wasted Lives. Modernity and its Outcasts*. Polity Press.
- Bråthen, E. 1999. *En forsvarspolitik som flyktningepolitikk. De skandinaviske landenes politikk overfor de jødiske flyktningene fra Hitler-Tyskland 1933–1939*. Hovedoppgave i historie, Historisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Eide, K. 2000. *Barn i bevegelse. Om oppvekst og levekår for enslige mindreårige flyktninger*. Høgskolen i Telemark.
- Eide, K. 2005. *Tvetydige barn. Om barnemigranter i et historisk komparativt perspektiv*. Avhandling dr.polit. Universitetet i Bergen/IMER.
- Engebriqtsen, A. 2002. *Forlatte barn, ankerbarn, betrodde barn ... Et transnasjonalt perspektiv på enslige, mindreårige asylsøkere*. NOVA-rapport 7/02.
- Fisknes, E. 1994. *Utlendingsloven med kommentarer*. Universitetsforlaget.
- Foucault, M. 1972. *The Archaeology of Knowledge*. Tavistock Publications Limited.
- Foucault, M. 1977. *Overvåking og straff. Det moderne fengsels historie*. Gyldendal.
- Gellner, E. 1983. *Nations and Nationalism*. Basil Blackwell.
- Hagelund, A. 2003. *The Importance of Being Decent: Political Discourse on Immigration in Norway 1970–2002*. Unipax, Institutt for samfunnsforskning.
- Honneth, A. 1995. *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Polity Press.
- Hushagen, A. 1997. *Enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere – en studie av de unge og deres omsorgspersoner i kommunene*. IMER/SEFOS Universitetet i Bergen.
- Johansen, P.O. 1984. *Oss selv nærmest. Norge og jødene 1914–1943*. Gyldendal Forlag.
- Kjeldstadli, K., red. 2003. *Norsk innvandringshistorie*. Bind 1–3. Pax Forlag.
- Kommunal- og arbeidsdept. KAD. 1989. *Plan for mottak av mindreårige asylsøkere uten foreldre eller andre med foreldreansvar i Norge*.
- Kommunal- og arbeidsdept. KAD. 1995. *Mottak av enslige mindreårige flyktninger. Rapport om erfaringer og status for handlingsplanen av 6. juni 1989*.
- Kommunal- og regionaldept. KRD. 2000. *St.meld. nr. 17 (2000–2001). Asyl- og flyktningpolitikken i Norge*.
- Lorenz, E. 1999. *Tyske flyktninger i Norge etter 1933 og deres betydning i Tyskland etter 1945*. I: Simonsen, J., red. *Tyskland-Norge. Den lange historien*. Tano Aschehoug.
- Lund, S.H. 1981. *Alltid underveis*. Tiden norsk forlag.
- Mendelsohn, O. 1987. *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*. Universitetsforlaget.

- Meyer, F. 2001. *Dansken, svensken og nordmannen ... Skandinaviske habitusforskjeller sett i lys av kulturmetodet med tyske flyktninger. En komparativ studie. Perspektiver og praksis.* Unipub forlag.
- Mills, C. W. 2002. *Den sosiologiske fantasi.* Hans Reitzels Forlag.
- Neumann, I. 2001. *Mening, materialitet, makt. En innføring i diskursanalyse.* Fagbokforlaget.
- NOU 1985:29. *Unge innvandrere i Norge.* Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- Nøkleby, B. & Hjeltnes, G.. 2000. *Barn under krigen.* Aschehoug.
- Rünitz, L. 2000. *Danmark og de jødiske flygtninge 1933–1940. En bog om flygtninge og menneskerettigheter.* Museum Tusulanums Forlag.
- Schaanning, E. 2000. *Fortiden i våre hender. Foucault som vitenshåndtor. Bind I: Teoretisk praksis. Bind II: Historisk praksis.* Unipub forlag.
- Skjønberg, H. 1981. *En flyktningepolitikk utvikles. Norsk politikk overfor tyske flyktninger 1933–1940.* Hovedoppgave i historie, Historisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Sørensen, Ø. 1997. *Nasjon og nasjonalisme. I: Eriksen, T. H. Flerkulturell forståelse.* Tano Aschehoug.
- Taylor, C. 1994. The politics of recognition. I: Gutman, A. red. *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition.* Princeton University Press.
- Waal, H. 1991. *Nic Waal. Det urolige hjerte.* Pax forlag.
- Ålund, A. & Schierup, C. 1991. *Paradoxes of Multiculturalism.* Avebury.

Ketil Eide
Regionsenter for barn og unges psykiske helse (RBUP)
Helseregion Øst og Sør
Postboks 4623 Nydalen
NO-0405 Oslo, Norge
e-post: ketil.eide@r-bup.no

R